

SPIONS

Kilencedik rész

„A rendszerváltozás utáni Magyarországon, ha lehet, még fülsiketítőbb az általa itthagytott csend. Nem beszéltük ki magunkból az ideológiák elmebáját, így az egyre inkább újra eluralkodni látszik.”

Miltényi Tibor: *Molnár Gergely és a Spions*¹

Tűz a tó alatt

■ Idézetek, kihallgatások, házkutatások, letartóztatások hírei. Ezt megfenyegettek, azt kiengedték. Ezt megverték, azt megjutalmazták. Ezt kirúgták a munkahelyéről, feketelistára tették, az elmeegógyintézetbe zárták. Ezt elkapták a határon a kéziratokkal, azt beidéztek. Ezt követik, az besúgó lehet. A lehallgatásra utaló, ismerős kattanás a telefonban. Hírek, rémhírek, a hatalom által, manipulációs céllal kiagyalt álhírek. Pasolini *Salóját*² vetítik az Olasz Intézetben. Némely nyilvános fülkéből ingyen lehet külföldre telefonálni³. Visszaköszön a kedélyek lecsillapítására, fű alatt elindított figyelmeztetés: „Igaz ugyan, hogy Kádár nem jó, de ha őt leváltják, utána csak nála sokkal rosszabb következhet.” A rendszer hol szigorodott, hol enyhült valamelyest. Az enyhülések és szigorodások okai-val, politikával, a rendszer ideológiai alapon történő ellenzésével nem foglalkoztunk. Számunkra nem az okok, a diktatúra gépezete működésének titkai voltak a fontosak, hanem a következmények, amelyeket naponta elszenvedtünk. Akinek eltörik a lába, az nem azt kérdezi elsőként, hogy miért tört el, hanem azt ordítja, hogy fáj. Elrettentő példaként szolgáltak a rendszert ideológiai alapon ellenző ismerőseink, akik ugyanazt a pszeudó-marxista terminológiát használták vitáik során, mint a diktatúra urai, ezért hozzájuk hasonlónak lettek. A „rendszerváltozás” után hatalomra jutva ugyanúgy viselkedtek, ugyanolyan megközelíthetetlenek, kirekesztőek és humortalanok lettek, mint az általuk ellenzékéből vehemensen

1 SZELLEMKÉP kortárs művészeti folyóirat, 2007/1. – XVII. évfolyam
<http://www.szellemkep.hu/index.php?page=folyoirat§ion=cikk&id=607>

2 *Salò, avagy Szodoma 120 napja* (*Salò o le 120 giornate di Sodoma*), Pier Paolo Pasolini 1975-ben bemutatott, utolsó filmje. A forgatókönyvet Pasolini Marquis de Sade *Szodoma 120 napja, avagy a libertinizmus iskolája* (*Les 120 journées de Sodome or l'école du libertinage*) című, 1785-ben írt regénye alapján írta. A forgatókönyv írásában és a film rendezésében közreműködött Pupi Avati is. Az ő nevét Pasolini valamilyen okból lehagyta a stábilistáról. A film már készülése közben botrányokat váltott ki. Pasolini 1961-ben rendezett első, *Accattone* című filmjéhez hasonlóan az egyház és a politika egyaránt elítélte, betiltását követelték. Vágás közben a leforgatott film számos tekercse eltűnt a vágószobából. A bal- és jobboldal által egyaránt elítélt Pasolini az olasz titkosszolgálat kezét sejtette az akcióban. A film bemutatója előtt, 1975. november 2-án Pasolininél Róma közelében, Ostia tengerpartján meggyilkolták. A gyilkossággal Pasolini egyik homoszexuális szeretőjét, a több filmjében, így a *Salò*-ban is szereplő Giuseppe Pelosit gyanúsították és ítélték el. Pelosi 17 éves volt a gyilkosság idején. Sokak szerint egyedül képtelen lett volna végrehajtani a tettet. 30 évvel a gyilkosság után Pelosi megváltoztatta eredeti, beismerő vallomását és összeesküvésről beszélt. Más, utólag felmerült bizonyítékok szerint a rendezőt egy ördögűző gyilkolta meg. Sergio Citti, Pasolini barátja szerint a művész találkozni indult a filmtekercsek tolvajaival a gyilkosság éjszakáján. A *Salò* ősbemutatóját néhány héttel Pasolini halála után, 1975. november 22-én tartották, Párizsban. A budapesti Bródy Sándor utca 8-ban működő Olasz Kulturintézet 1976 februárjában, zártkörűként meghirdetett vetítésen mutatta be a filmet, de gyakorlatilag mindenkit beengedtek. A film hivatalos magyarországi bemutatója 1988. szeptember 24-én volt, a Tanács körüli Filmújszelemben. A közönség felháborodása miatt a további, meghirdetett vetítések elmaradtak. A következő években az Örökmozgó Filmszínház vetített néhány alkalommal egy fekete-fehér, súlyosan megcsontított kópiát. A Budapest Film 1995 márciusában szűkített forgalmazásban mutatta be a film egy másik változatát. Hatalmas érdeklődés előzte meg a bemutatót, de a közönség Pasolini munkásságát és való világunkat, benne önmagát nem ismerő többsége felháborodottan távozott a vetítésekről. Pasolini filmjének forgalmazását hamarosan leállították.

3 Az 1970-es évek közepétől néhány belvárosi nyilvános telefonfülkéből valóban lehetett ingyen külföldi számokat hívni. Az ilyen fülkék előtt hosszú sorok kígyóztak. Az ötlet nyilvánvalóan az államvédelmi hatóságok agytrösztjének közös fejéből pattant ki. Az apparátus egyszerűen képtelen volt a privát telefonok lehallgatása során összegyűlt adattömeget feldolgozni, így jobbnak látták, ha a külföldre telefonálókat az ingyenes telefonálási lehetőség biztosításával néhány, folyamatosan lehallgatott nyilvános telefonhoz csoportosítják. A rendszer valódi ellenségei persze nem voltak olyan hülyék, hogy ezeket a fülkéket használják, de pár ostobább csempészt, disszidálásra készült így is el tudtak kapni a hatóságok.

bírált diktatúra hatalmasságai. Tudatlanságukból, önismeret-hiányukból fakadó, eredetileg is ostoba gögjük csak növekedett, miután megkapták a hön áhított politikai (és persze gazdasági) hatalmat.

Ahelyett, hogy a diktátor vagy udvaroncái beszédeit izgatottan elemezve próbáltuk volna megérteni és cinkosan összekacsintva kifigurázni például az extatikus különbséget Biszku Bélának és Komócsin Zoltánnak a *Die Seele und die Formen*⁴ című, terjedelmes Lukács György-esszé 14. oldala második bekezdésére vonatkozó nézetei között, mi inkább saját világunk felépítésén dolgoztunk az 1970-es évek elején. Ezt a bennünket körülvevőhöz semmiben sem hasonlító, azt tudomásul sem vevő (tehát nem „párhuzamos”, nem is „ellen”, hanem minden elemében független) világot, kultúrát alapvetően szellemi természetűnek képzeltük el. Lemezeket hallgattunk és beszélgettünk délutánokon és éjszakákon át a Molnár Gergely kódnevű kém-mel. Egyikünket sem a zene érdekelte igazán, hanem a rock and roll végtelen szellemi birodalmát megteremtő és azt fenntartó, példaértékű attitűdök, az új Pantheon. „A rock istenei, félistenei, boszorkányai, mágusai, kalózái, manói, vámpírjai és angyalai halhatatlanságukban és nem evilági hatalmukban különböznek a homo sapienstől. Halhatatlanságuk okán bátrak, szabadok és tudnak szeretni. Hasonlítanak a görög aranykor isteneire. Gyengéik felnagyított, minden médiában folyamatosan hirdetett emberi gyengeségek: irigység, féltékenység, kéjvágy, apróbb tolvajlások, az alkohol vagy más tudatmódosító szerek rendszeres használata. Ezek az istenségek, mitológiai karakterek nem a moralitás igényét testesítik meg, mint például Jézus és Mohamed próféta, hanem a szépséget. A mozgás, az akciók és reakciók, a megjelenés, a gesztusok, a kalandvágy, a rituális bosszú, a kozmikus szeretet, az éber jelenlét szépségét. Az akciók végrehajtásának szépsége azok eredményességével egyenlő fontosságú a rock Mennországaiban, ahogy a szellemes beszólások, ríposztok is. A rock sztárjai képesek a negatív energiát pozitívvá változtatni, és azt lelkünk aktuális sebére fókuszálni. Gyógyító, megváltó, felszabadító erejük a lemezekről is átjön, de az igazi katarzist az élő fellépések, a rock vallásának estéről-estére valódi csodákat produkáló istentiszteletei nyújtják.”⁵

1975-ben alkalmam volt először élőben találkozni a Rolling Stones csodájával. Az *It's Only Rock And Roll* című, az előző évben megjelent lemezük világkörüli turnéjának állomásán, Zágrábban, egy zsúfolásig megtelt sportcsarnokban léptek fel. A több tízezer ember között ülve éreztem

4 *A lélek és a formák* (1911, Berlin, E. Fleischel & co.)

5 Részlet a szerző 1976-ban írt, *Az új Pantheon* című, kiadatlan tanulmányából.

és tudtam, hogy Mick Jagger lát engem, nekem táncol, énekel és beszél. Szórakoztatni sok iparos tud, de személyes, telepátikus kapcsolatba lépni egyszerre minden érzelmeinek hinni képes emberrel a nézőtérén csak a rock sztárjai képesek. Le lehet utánozni ruhájukat, sminkjüket, mozgásukat, hangjukat, de az akaratuk átvitelének képességét nem. A 35 évvel ezelőtt történt zágrábi Stones koncert elég energiát adott a következő három évre, ahogy az 1960-as éveket elsősorban a Kex koncertek segítettek túlélni. A Molnár Gergely kódnevű kém nem tudott a Stones koncertre utazó kiválasztottakhoz csatlakozni. Nem lévén állandó munkahelye, nem kaphatott útlevelet. Ez volt Hajas Tibor első külföldi útja börtönből való szabadulása⁶ után.

2010 augusztusában, amikor ezeket a feljegyzéseket írom, régi Spions számokhoz készítek videoklipeket. Eddig a *The Party* című Spions lemezen⁷ megjelent *Never Trust A Punk*⁸, a *RaceRiot*⁹, a *Just A Machine*¹⁰, és az *Adieu*¹¹, valamint az *Eden Was A Garden*¹² című, 1980-81-ben rögzített demo-felvételek klipjeivel készültem el. A videó-művekben igyekeztem a rég letűnt kor, az 1970-es évek vége és a mai idők hangulatát, életérzését egyszerre megidézni. A Spions indulásáról nem készültek film- vagy videófelvételek, csupán néhány nehezen megszerzett fénykép¹³ és emlékeim állnak rendelkezésemre. A Spions

Hajas Tibor, 1975 © Fotó: Vető János

6 Hajas Tibort 1965-ben, az úgynevezett „belvárosi galérii” ellen indított koncepciók perben – hamis vádak alapján például zsidó származása ellenére fasiszta nézetekkel vádolták – börtönbüntetésre ítélték és kirúgták az egyetemről.

7 SPIONS Inc.: *THE PARTY* (Propaganda 2;3 – EP, 1979, Paris, Dorian/Celluloid)

8 SPIONS Inc.: *Never Trust A Punk*: <http://www.youtube.com/watch?v=Gw-2aAdEgWY>

9 SPIONS Inc.: *Race Riot*: <http://www.youtube.com/watch?v=SoTy-qPM4fw>

10 SPIONS Inc.: *Just a Machine (Marlene Dietrich)*: http://www.youtube.com/watch?v=7_uXYrmAR3Y

11 Jean-Marie Salaun-Gregor Davidow: *Adieu*: <http://www.youtube.com/watch?v=H4CPv8jfaUs>

12 Hervé Zénouda-Gregor Davidow: *Eden Was A Garden*: <http://www.youtube.com/watch?v=79Ez0jAfuxo>

13 Az általam készített Spions fotók negatívjait az együttes titokban kiszállásán munkálkodó magyar komponistája, gitárosa Párizsban elkérte, azzal hogy jó minőségű papírkópiákat csináltat rólok. A negatívokat megtartotta magának, csak igen vacak minőségű pozitívokat adott vissza, amelyeken a saját szemeit filctollal gondosan kikaparta, ezzel is jelezve, hogy otthagya a Spionst és korábbi közreműködését sem vállalja. A Molnár Gergely kódnevű kémről Magyarországon készített fényképeimet az akkori szabályozások miatt nem vihettem magammal az emigrációba. Írásaimmal, képzőművészeti munkáimmal, dokumentumaimmal együtt Papp Tamás barátomra bízam őket megőrzésre. Papp Tamás 1986. augusztus 2-án meghalt. Hagyatékának gondozója mindmáig nem hajlandó visszaadni a megőrzésre barátomnál hagyott munkáimat, dokumentumaimat, így a Molnár Gergely kódnevű kémről készített fotókat sem. Nyilván a halálomra vár a tőlem lopott ládában lévő tulajdonaimon ülve, hogy a nekrofil magyar hagyományoknak megfelelően akkor irányomban bizonyára felélenkülő érdeklődést kihalaszálva publikálja a nála lévő anyagokat, ekképpen fényezze magát. Az ellopott fotók egy részéről szerencsére módomban volt fénymásolatokat készíteni annak idején, amelyeket más barátaimnak adtam. Az Artpool által rendelkezésemre bocsátott fotókon kívül ezek egy részével illusztrálom időnként e sorozatot, illetve néhány fénymásolatot beépítettem a Spions videoklipekbe is.

íranti, mindmáig élő érdeklődést bizonyítja, hogy bár a videoklipeket nem hirdetem meg, mégis sokan megnézik őket és számos értékes üzenetet kapok miattuk. Jelentkezett például a Spions egykori francia basszusgitárosa és második lemezének producere, a most New Yorkban élő Jean-Marie Salaun is, akitől fotókat, és rengeteg, általam korábban nem ismert történetet, információt kaptam a Spions franciaországi tevékenységével kapcsolatban. Felbukkant néhány régi ismerős, szem- és fültanú is. Legfurcsább azok lelkendezését olvasni, akik vehemensen támadták, lefasisztázták a Spionst rövid magyarországi működése idején és az azt követő években.

A videoklipek készítése és e sorozat írása során újra és újra át kell élnem azokat az időket, amelyeket, hogy újjászületésemet lehetővé tegyem, emigrációm első éveiben megpróbáltam elfelejteni. Sokan, sokféle irányba indultunk el az 1960-70-es években. Dőreség lenne egy kalap alá venni mindazokat, akik az akkori körülmények ellenére igyekeztek értelmes, aktuális, független kutatásokat végezni. A rock szellemisége is különbözőképpen érintett meg bennünket. A Molnár Gergely kódnevű kémen és rajtam kívül Hajas Tibor és Vető János érezte leginkább sajátjának ezt az új kultúrát, életstílust, életérzést. Vető János többek között a Kex koncertjein fényképezett szenvedélyesen. Hajas Tiborral gyakran hallgattunk együtt lemezeket, különösen David Bowie, a Velvet Underground és Iggy Pop állt hozzá közel. Nem sokkal a Spions emigrációja előtt már rock koncert keretében (a Hobo Blues Band egyik fellépése) hozott létre performance művet. Bálint István költő, az Egyetemi Színpad, majd a Kassák Stúdió és a Lakásszínház tagja ugyancsak nagyra tartotta Bowie-t. Emigrációjuk után, a New Yorkban általuk alapított Squat Színházban az 1970-80-as évek legújabb punk, new wave és hiphop előadói¹⁴ léptek fel, s a DJ gyakran játszotta a Spions első, Párizsban megjelent lemezét. St. Aubry Tamás is gyakori látogatója volt a Kex koncertjeinek, azok esemény-értéke miatt. Azonban a Molnár Gergely kódnevű kémen és rajtam kívül barátaink és ismerőseink köréből másokat nem érintett meg olyan

14 Többek között Sunnlyland Slim, J. B. Hutto, Big Walter Horton, Dollar Brand, Oliver Lake, Lester Bowie, Defunkt, a DNA, a Lounge Lizards, Nico, James Chance, Kid Creole and the Coconuts és Sun Ra is fellépett a Squat Theatre's Jazz, Blues and Rock Clubban. Az 1970-es évek végén a Squat házi-zenekaraként emlegetett Sun Ra Arkestra egyik lemezét, elmondása szerint Halász Péter produkálta.

erővel, nem vált életük meghatározó részévé a rock, ahogy ez velünk történt. Míg mi igyekeztünk távolodni a művészettől, az elit kultúrától, a többiek nem érezték ennek szükségét.

Természetesen nem vetettük el a „magas” kultúra eredményeit, csak nem éreztük küldetésünknek, hogy mi is részesei legyünk az ebben a szférában zajló teremtésnek. Pasolini *Salò*-ja például igen nagy hatással volt mindkettőnkre. A filmből levont tanulságok – például az a lelki torzulás, amelynek eredményeképpen az áldozat beleszeret kínzójába, gyilkosába – később beépültek a *Spions Anna Frank álma* című számának szövegébe. A Molnár Gergely kódnevű kém Pasolini számos esszéjét lefordított magyarra. Pasolini független nézetei sok szempontból elfogadhatatlanok voltak a korabeli „ellenzéki”, a hatalmat annak terminológiájával, „kacsintgatva” bíráló értelmiségiek számára. Különösen az 1968 márciusában, Rómában lezajlott „Valle Giulia-i Csata”¹⁵ kapcsán kifejtett gondolatai ébresztettek ellenérzéseket az 1970-es évek elején formálódni kezdő magyar „demokratikus ellenzéki”ben. „Amikor összecsaptatok a rendőrséggel, én a rendőrökkel szimpatizáltam, mert ők a szegények gyermekei”, írta a kommunista nézeteket valló Pasolini, aki az ifjú lázadókat a burzsoázia gyermekeiként, a „baloldali fasizmus” képviselőiként nevezte meg. Szerinte a fiatal, a lázadókkal egykorú, a továbbtanulás költségeit megfizetni nem tudó, rosszul fizetett, számukra ismeretlen okokból fellépni kényszerülő rendőrökre a gazdagok elkényeztetett gyermekei támadtak.¹⁶ Pasolini nézeteit a komplexitások felfogására képtelen magyar „ellenzékiek” különösen azért tudták nehezen megemészteni, mert a diáklázadókat elítélő véleménye ellenére Pasolini folytatta az autonóm *Lotta continua* baloldali mozgalom támogatását.

Az 1970-es évek közepére már olyan jól kerestem a halott színházak felkérésére készített díszlettervekkel, hogy módomban állt időnként kölcsönöket segíteni a Molnár Gergely kódnevű kémet és feleségét. A kor szokásaival ellentétben a kölcsönöket mindig visszafizették, ráadásul számomra rendkívül imponáló stílusban. A pénzt a Molnár Gergely kódnevű kém gondosan a nevére címzett, lezárt borítékokban adta vissza. A feltétlen etikusság mellett ez a gondos elegancia viselkedésére és minden munkájára jellemző volt. Rendkívül precízen megformázott kéziratait mindig felcímkézett dossziékban adta át, még akkor is, ha csupán egyetlen oldalnyi szövegről volt szó. Szerette megadni a dolgok módját. Gyakori látogatásaim a Dohány utca 24. alatti apró, de elegáns, maku-látlanul tiszta, egyszobás otthonukba mindig ünnepi eseménynek számítottak. A házigazda és felesége szertartásosan fogadtak. A kávé, teát, esetenként szerény vacsorát a lakás kicsisége miatt összehajtható, terítővel borított asztalkán szolgálták fel, amelyet látogatásom végén gondosan újra összehajtottak és helyére tettek. A házigazda íróasztalán példás rendben sorakoztak a kéziratok és íróeszközök. A lakás díszé a szoba nagy részét elfoglaló, bíbor bársonnyal behúzott, óriási franciaágy¹⁷ volt. A könyveket és folyóiratokat egy ideig a fal mellett, gondosan elrendezett oszlopokban tárolták. 1975 körül készült el a szoba egyik falát betöltő könyvespolc, amelyen témáik szerint csoportosítva sorakoztak a könyvek, köztük nem egy igazi ritkaság.

A Molnár Gergely kódnevű kémhez hasonlóan a stílus, a dolgok módja megadásának nagy mestere volt a nála sokkal lazább Hajjas Tibor Magyar Király¹⁸ is. Látogatásaim a Felszabadulás tér (ma Ferenciek tere) 1-es számú házában lévő, szüleiével és öccsével (később annak családjával is) megosztott, nagypolgári otthonába mindig rendkívüli eseménynek számítottak. A Magyar Király birodalmába látogató külföldi uralkodóknak kijáró tisztelettel fogadott bennünket.

¹⁵ Az 1968-as olasz diáklázadások (*Sessantotto*) során mitikusá avanszált „Valle Giulia-i Csata” volt az egyik első erőszakos összecsapás az olasz baloldali militánsok és a rendőrök között. Miután 1968 február 29-én a diákok elfoglalták a La Sapienza egyetem építészeti fakultását, a rendőrök megkísérelték kiüríteni az épületet. Március 1-én 4000 fős, kövekkel, botokkal és más harci eszközökkel felszerelt, többségükben diákokból álló tömeg támadt az intézkedő rendőrökre. A védekező rendőrök nem használhatták tűzfegyvereiket. Az összecsapásban 148 rendőr és 478 diák sérült meg, 232 embert letartóztattak. A diákok nyolc rendőrautót felgyújtottak.

¹⁶ „Poliziotti figli di proletari meridionali picchiati da figli di papà in vena di bravate (rendőröket, déli proletárok gyermekeit verték a papa arrogáns fiai).”

¹⁷ Az ágy huzatát emigrációknk után, 1979 elején, a Molnár Gergely kódnevű kém által Kádár Jánosnak írt, a *Spions* kulturális nagyköveti szolgálatait felajánló levele miatt a lakásba betörő állambiztonságiak szétvagdosták, a könyvespolcra a padlóra dobálták és megromgálták a könyvek nagy részét.

¹⁸ A „Magyar Király” találo rangját a Molnár Gergely kódnevű kém adta a valóban mindig uralkodóként viselkedő, általában udvara előkelőivel körülvett, trónszerű karosszékében szivarozva bölcsességét osztó Hajjas Tibornak.

Stílusbeli és szemléleti különbségeink ellenére ugyanazokon a dolgokon tudtunk nevetni. Esti látogatásaink általában a hajnali órákban értek véget. Bár a házigazdának, velünk ellentétben reggel munkába kellett mennie, fáradságát sohasem éreztette velünk, mindig szívélyesen marasztalt, ha menni akartunk. Szivarjai, társasága felségesek voltak, csakúgy mint kifejező, mondandóját kísérő gesztusai is. Hajjas Tibor a Molnár Gergely kódnevű kémhez hasonlóan óriási ismeretanyaggal rendelkezett. Ettől a két baráttól tanultam legtöbbet a klasszikus és kortárs filozófiáról, költészetéről, művészetéről. Magatartás-, hozzáállásbeli példaként is szolgáltak számomra. A Molnár Gergely kódnevű kémtől a visszafogott, európai elegancia és a sokrétegű közlés titkait tanultam meg, míg Hajjas Tibor Magyar Király (és persze Halász Péter) az utcagyerekes pimaszság, csibészesség területén váltak mestereimmé. A stílus, a dolgok módjának megadása, a vagányság számomra üdítő élményeket jelentettek a kor formátlan, stílustalan, szétesett, gyáva, humortalan, az életnagyságnál kisebb emberektől rosszkedvűen nyüzsgő Magyarországon.

MOLNÁR GERGELY
Plastic Ono, 1976 © Fotó: Réz István

